

1a

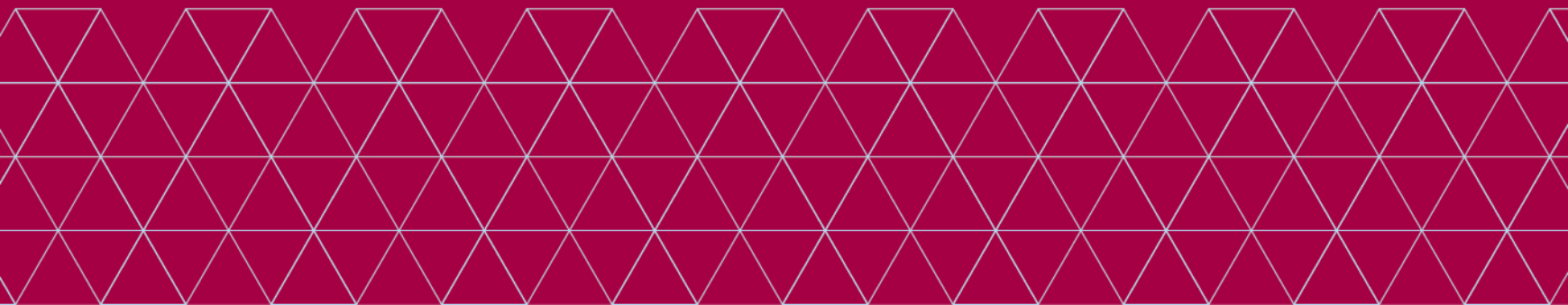
KA KVALITETNOM PRAĆENJU
PREDUZETNIŠTVA ŽENA
U SRBIJI

KA KVALITETNOM PRAĆENJU PREDUZETNIŠTVA ŽENA U SRBIJI

SKRAĆENI IZVEŠTAJ
NA OSNOVU POLAZNE STUDIJE
O PREDUZETNIŠTVU ŽENA U SRBIJI

DR MARIJA BABOVIĆ

BEOGRAD, 2012.



KA KVALITETNOM PRAĆENJU PREDUZETNIŠTVA ŽENA U SRBIJI

SKRAĆENI IZVEŠTAJ NA OSNOVU POLAZNE STUDIJE O PREDUZETNIŠTVU ŽENA U SRBIJI

DR MARIJA BABOVIĆ

BEOGRAD, 2012.

DR MARIJA BABOVIĆ
KA KVALITETNOM PRAĆENJU
PREDUZETNIŠTVA ŽENA U SRBIJI:
SKRAĆENI IZVEŠTAJ NA OSNOVU POLAZNE
STUDIJE O PREDUZETNIŠTVU ŽENA U
SRBIJI

IZDAVAČ:
PROGRAM UJEDINJENIH NACIJA ZA
RAZVOJ
INTERNACIONALNIH BRIGADA 69,
BEOGRAD

ZA IZDAVAČA:
UN WOMEN
AGENCIJA UJEDINJENIH NACIJA ZA RODNU
RAVNOPRAVNOST I OSNAŽIVANJE ŽENA

LEKTURA I KOREKTURA:
SLAVICA MILETIĆ

DIZAJN I PRELOM:
BENUSSI DESIGN

ŠTAMPA:
ŠTAMPARIJA DMD

TIRAŽ
500 PRIMERAKA



Ova publikacija nastala je u okviru projekta „Unapređenje ekonomskih i socijalnih prava žena u Srbiji i u Crnoj Gori”, koji UN Women sprovodi uz finansijsku podršku Vlade Kraljevine Norveške.

Stavovi izraženi u publikaciji pripadaju isključivo autorima, i ne predstavljaju nužno stavove UN Women, Ujedinjenih nacija, ili bilo koje druge organizacije pod okriljem UN-a.

This publication was produced in the framework of the project “Advancing Women’s Economic and Social Rights in Serbia and Montenegro,” implemented by UN Women with funding from the Government of the Kingdom of Norway.

The views and analysis contained in the publication are those of the authors and do not necessarily represent the views of UN Women, the United Nations or any of its affiliated organizations.

*Skraćeni izveštaj na osnovu
Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

KA KVALITETNOM PRAĆENJU PREDUZETNIŠTVA ŽENA U SRBIJI

Ovaj sažeti izveštaj s preporukama sačinjen je u okviru projekta „Unapređenje ekonomskih i socijalnih prava žena u Srbiji i Crnoj Gori“, koji sprovodi Agencija Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena UN Women, u periodu 2010–2012. Izveštaj je sačinila organizacija SeConS – grupa za razvojnu inicijativu, koja je sprovela istraživanje i izradila prvu polaznu studiju o preduzetništvu žena u Srbiji. Ceo poduhvat je izveden uz blisku saradnju sa Ministarstvom ekonomije i regionalnog razvoja RS.

Ovaj izveštaj je namenjen pre svega institucijama i organizacijama koje sada obavljaju značajnu ulogu u različitim aspektima praćenja i pružanja podrške preduzetništvu žena ili bi to mogle činiti ubuduće, u okviru unapređenog sistema praćenja. Zadatak ovog izveštaja je da ukaže na sledeća pitanja:

1. Šta je to zapravo preduzetništvo i šta zapravo treba pratiti?
2. Zašto je važno pratiti stanje u preduzetništvu i posebno u preduzetništvu žena?

3. Koje metodologije i izvori podataka su angažovani za taj poduhvat na međunarodnom nivou?
4. Kakve metodologije bi trebalo uspostaviti u tu svrhu u Srbiji?
5. Koji su nam izvori podataka sada dostupni i kakvi su njihovi nedostaci?
6. Šta možemo učiniti da bismo unapredili izvore podataka za kvalitetno redovno praćenje preduzetništva uopšte i preduzetništva žena posebno?

ŠTA JE PREDUZETNIŠTVO I KO SU PREDUZETNICI I PREDUZETNICE?

U odgovoru na pitanje „šta je to preduzetništvo?“ ni najistaknutiji ekonomisti i sociolozi nisu postigli saglasnost koja bi omogućila usvajanje jedinstvene definicije. Sumiranjem različitih definicija najuticajnijih autora uočava se nekoliko ključnih elemenata preduzetništva: *kombinovanje faktora proizvodnje i drugih resursa na inovativan način, preuzimanje rizika i iskorišćavanje šansi.*

Preduzetnici/e predstavljaju ekonomske aktere koji kombinuju faktore proizvodnje i druge relevantne resurse na inovativan način i tako ih premeštaju iz sektora niže u sektor više produktivnosti i višeg dohotka. U tim nastojanjima oni otkrivaju i iskorišćavaju šanse u datom kontekstu, procenjuju i preuzimaju rizike svojih odluka i akcija.

*Skraćeni izveštaj na osnovu
Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

No, da bi se preduzetništvo moglo pratiti potrebno je obezbediti primenjene definicije. Za potrebe uspostavljanja sistema praćenja preduzetništva na međunarodnom nivou, OECD je na sledeći način definisao preduzetnike/ce i preduzetništvo (Ahmad, Seymour, 2008: 14):

- Preduzetnici/e su osobe (vlasnici/e biznisa) koji nastoje da stvore vrednost osnivanjem ili proširivanjem ekonomske aktivnosti putem identifikovanja i eksploatacije novih proizvoda, procesa ili tržišta.
- Preduzetnička aktivnost je preduzimljiva ljudska akcija usmerena na stvaranje vrednosti osnivanjem ili proširivanjem eko-

nomske aktivnosti putem identifikovanja i eksploatacije novih proizvoda, procesa ili tržišta.

- Preduzetništvo je fenomen povezan sa preduzetničkom aktivnošću.

Najvažnije međunarodne definicije kao preduzetnike/ce prepoznaju ekonomske aktere koji istovremeno poseduju vlasništvo nad preduzećem i njime upravljaju.

Polazeći od najuticajnijih teorijskih i primenjenih definicija, u prvoj polaznoj studiji o preduzetništvu žena u Srbiji preduzetnice su definisane kao *osobe koje su osnivačice radnji* (koje obuhvataju oblike poslovanja definisane Zakonom o preduzetnicima) *u okviru kojih*

obavljaju samostalnu delatnost, odnosno osobe registrovane kao preduzetnice u Agenciji za privredne registre Republike Srbije, kao i (su)vlasnice privrednih društava registrovanih u Agenciji (bez obzira na udeo u vlasništvu) u nekoj od sledećih pravnih formi: društvo

sa ograničenom odgovornošću, ortačko društvo, komanditno društvo, akcionarsko društvo, bez obzira na to da li zapošljavaju druga lica ili ne, ali uz uslov da obavljaju neku od vodećih upravnih/rukovodećih uloga u preduzeću (članstvo u UO i funkcije glavnih direktorki).

Važno je imati na umu da preduzetnice nisu samo žene koje su svoj posao registrovale na osnovu Zakona o preduzetnicima, već i žene koje poseduju vlasništvo i upravljaju privrednim društvima.

ZAŠTO JE POTREBNO PRATITI STANJE U PREDUZETNIŠTVU ŽENA?

Preduzetništvo se smatra važnim pokretačem ekonomskog i društvenog razvoja. Praćenje preduzetništva i na njemu utemeljene politike, kao i mere podrške predstavljaju važno područje ekonomskih politika u OECD i EU, posebno u aktuelnim uslovima teškoća ostva-

riivanja ekonomskog rasta, stvaranja radnih mesta i ostvarivanja zadovoljavajuće zaposlenosti. Rodno osetljivo praćenje preduzetništva od posebnog je značaja zbog toga što su različita međunarodna istraživanja ukazala na to da je ovaj oblike ekonomskog angažova-

nja znatno ređe zastupljen među ženama iako preduzetništvo žena daje značajan doprinos svetskoj ekonomiji i to posebno u zemljama niskog i srednjeg dohotka (Allen et al., 2007). Iz navedenih razloga veoma je važno uspostaviti redovno, kvalitetno i rodno osetljivo

*Skraćeni izveštaj na osnovu
Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

praćenje preduzetništva u Srbiji. Srbija se suočava sa ozbiljnim problemima u ostvarenju ekonomskog rasta i zaposlenosti, ali i u uklanjanju rodni nejednakosti koje prožimaju sve sfere participacije žena i muškaraca u ekonomiji i društvu. Stoga je podsticanje preduzetništva žena u Srbiji istovremeno zna-

čajno za *korišćenje punijeg ekonomskog potencijala* i za *ostvarivanje rodne ravnopravnosti* u oblasti ekonomske participacije. No, da bismo mogli formulisati odgovarajuće politike i mere, potrebno je da dobro poznamo stanje, prepreke i potencijale u preduzetništvu žena i muškaraca.

Da bi takvo poznavanje bilo moguće, potrebno je uspostaviti metodologije redovnog praćenja i obezbediti adekvatne, kvalitetne i pristupačne izvore podataka. To je proces u kom se moraju angažovati različiti akteri i kom svako treba da da svoj najbolji doprinos.

KAKO SE PREDUZETNIŠTVO PRATI NA MEĐUNARODNOM NIVOU?

Postoje različite metodologije i istraživanja preduzetništva u međunarodnim okvirima. Međutim, dva metoda praćenja su od posebnog značaja zbog toga što predstavljaju redovne sisteme praćenja i obezbeđuju empirijsku osnovu za kreiranje politika i mera:

1. Globalno praćenje preduzetništva (Global Entrepreneurship Monitor – GEM)
2. Strukturna poslovna statistika (Structural Business Statistics) koju vodi Eurostat i u okviru koje postoje specijalizovane komponente za preduzetništvo.

Ova dva sistema praćenja su značajna za Srbiju zbog toga što je, u prvom slučaju, Srbija jedna od zemalja u kojima se praćenje sprovodi, dok drugi sistem predstavlja model s kojim se usklađuje statističko praćenje u Srbiji.

GLOBALNO PRAĆENJE PREDUZETNIŠTVA sprovodi neprofitni akademski istraživački konzorcijum¹ i ono predstavlja godišnju procenu preduzetničke aktivnosti koja se sprovodi u više od 80 zemalja. To je trenutno najobuhvatnije praćenje preduzetništva u svetu, a sprovo-

di se istraživanjem na opštoj punoletnoj populaciji u svakoj od obuhvaćenih zemalja. Dakle, preduzetništvo se prati na opštoj populaciji, a ne na uzorku preduzetnika/ca, sa ciljem da se izmeri obim, odnosno rasprostranjenost preduzetništva, kao i spremnost stanovništva da se uključi u preduzetništvo. Metodologija je definisana na osnovu tri ključna cilja:

- Da se izmere razlike u nivou preduzetničke aktivnosti između zemalja;
- Da se otkriju faktori koji vode odgovarajućim nivoima preduzetništva;
- Da se ukaže na politike koje mogu podstaći preduzetništvo.

Preduzetništvo se prati preko 20 osnovnih i velikog broja izvedenih indikatora kojima se mere preduzetničke aktivnosti, aspiracije i stavovi (lista osnovnih indikatora data je u Prilogu 1). GEM metodologija se razlikuje od drugih statističkih praćenja preduzetništva po tome što je više usmerena na pojedince nego na preduzeća, a posebno po tome što je usmerena na praćenje potencijalnih i novih preduzetničkih aktivnosti, o kojima pru-

ža detaljnije uvide nego što to čine redovni statistički izvori. Prema ovoj metodologiji se razlikuju novi preduzetnici/e (u osnivanju i u povelju – biznis koji traje između tri i 42 meseca) od utemeljenih preduzetnika/ca (onih koji vode firme starije od 42 meseca), čime se obezbeđuju uvidi u faktore i procese širenja preduzetništva, opstajanja i razvoja preduzetničkih poduhvata i sl.

Ova metodologija omogućuje punu rodnu osetljivost pa je, pored osnovnih stopa rasprostranjenosti preduzetničke aktivnosti među ženama i muškarcima, moguće obezbediti i uvide u druge karakteristike preduzetništva poput inovacija, rasta, međunarodne orijentacije i brojnih drugih aspekata preduzetništva prema polu.

Podaci za osnovne indikatore su dostupni na Internetu za svaku zemlju i godinu u kojoj je sprovedeno praćenje.² Pored toga, redovno se priređuju i izveštaji za pojedinačne zemlje ili na međunarodnom nivou, a jedan od izveštaja je bio posvećen i ženskom preduzetništvu (Allen et al., 2007).

¹ Konzorcijum je uspostavljen 1999. godine kao partnerstvo Poslovne škole u Londonu, Babson Koledža i 10 nacionalnih timova. Danas on obuhvata ukupno 85 nacionalnih timova koje

predvode akademske istraživačke institucije. Srbiju predstavlja tim Ekonomskog fakulteta u Subotici.

² Zvanična internet prezentacija GEM sa bazom podataka nalazi se na sledećoj internet adresi: <http://www.gemconsortium.org/>

*Skraćeni izveštaj na osnovu
Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

SBS STATISTIKA EUROSTAT³ obuhvata različite komponente koje su usmerene na praćenje poslovnih aktivnosti širom EU. Ova statistika se odnosi na biznis sektor ekonomije, koji obuhvata industriju, građevinarstvo i veliki broj usluga.⁴ Jedinica posmatranja u ovom slučaju je preduzeće, a statistika pruža uvide u dodatnu vrednost, investicije i radne inpute u različitim ekonomskim delatnostima. Ona omogućava da se prate strukturne karakteristike ili promene (granske, prema veličini preduzeća i sl.), produktivnost, profitabilnost, poslovna demografija i druge karakteristike poslovanja.

Kao posebna oblast u okviru ovog sistema praćenja izdvaja se statistika o malim i srednjim preduzećima (MSP), koja obuhvata samo preduzeća veličine do 250 zaposlenih. Ovaj segment ekonomije se posebno izdvaja u

praćenju zbog toga što se sektor MSP smatra jezgrom EU ekonomije, koje predstavlja izvor novih radnih mesta i ekonomskog rasta.⁵

U okviru SBS sistema nalaze se i dve specifične oblasti praćenja koje su adekvatnije za preduzetništvo: statistika o faktorima poslovnog uspeha i statistika o preduzetništvu.

STATISTIKA O FAKTORIMA POSLOVNOG USPEHA nastaje na osnovu statističkog istraživanja, kao produžetak istraživanja o poslovnoj demografiji. Dok poslovna demografija prikuplja podatke o osnivanju, opstanku i gašenju preduzeća, promenama u zaposlenosti i slično, statistika o faktorima uspeha se više usmerava na determinante poslovnog uspeha, motivaciju za pokretanje biznisa, prepreke i rizike. Ovom metodologijom se prikupljaju podaci na nivou preduzeća i na nivou poje-

dinca (preduzetnika/ce), čime se omogućuju uvidi i u specifične karakteristike i u probleme preduzetništva žena i muškaraca.

STATISTIKA O PREUZETNIŠTVU koja se razvija u okviru SBS statistike Eurostata zapravo je rezultat jednog programa OECD⁶ kojim se nastoji razviti sistem međunarodnog praćenja preduzetništva u širim međunarodnim okvirima. Ova metodologija se razvija zbog toga što postojeće statistike zaposlenosti i preduzeća nisu dovoljno prilagođene potrebama praćenja preduzetništva. Ovaj poduhvat je još u toku i za sada je uspostavljen osnovni model koji grupiše indikatore u tri osnovne kategorije: indikatore determinanti, karakteristika preduzetništva i uticaja preduzetništva (OECD, 2009); indikatori su detaljnije prikazani u Prilogu 2 na kraju na kraju skraćenog izveštaja .

OSNOVNI SKUPOVI INDIKATORA PREMA OECD EIP METODOLOGIJI

| DETERMINANTE | KARAKTERISTIKE PREUZETNIŠTVA | POSLEDICE |
|--|---|--|
| <ul style="list-style-type: none"> • Zakonski okvir • Tehnološke inovacije • Preduzetničke sposobnosti • Tržišni uslovi • Pristup finansijskim tržištima • Kultura | <ul style="list-style-type: none"> • Indikatori preduzeća • Indikatori zaposlenosti • Drugi indikatori karakteristika preduzetništva | <ul style="list-style-type: none"> • Kreiranje radnih mesta • Ekonomski rast • Smanjenje siromaštva |

Izvor: OECD, 2009.

3 SBS ima zakonsku osnovu u Uredbi (EZ) 295/2008 Evropskog parlamenta i Saveta od 11. marta 2008. godine u vezi sa strukturnom poslovnom statistikom (Regulation (EC) No 295/2008 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2008 concerning structural business statistics).

4 Obuhvata sektore B-N prema međunarodnoj statističkoj klasifikaciji ekonomskih aktivnosti (NACE), revizija 2. Za ovaj sektor ekonomije koristi se termin „nefinansijski sektor“, dok su finansijske delatnosti i delatnosti osiguranja izdvojene zbog specifične prirode i ograničene dostupnosti podataka. SBS praćenje ne obuhvata sektor poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, niti javnu administraciju i netržišne usluge poput obrazovanja i zdravstvene zaštite

5 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Small_and_medium-sized_enterprises

6 OECD u saradnji sa Eurostatom sprovodi EIP program od 2006. godine sa ciljem uspostavljanja harmonizovane statistike o preduzetništvu na međunarodnom nivou.

*Skraćeni izveštaj na osnovu
Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

Za sada je u okviru EIP programa u usklađivanje i praćenje preduzetništva uključena 21 zemlja, a radi se na tome da se inicijativa proširi na veći broj OECD i G20 zemalja.

Ovi podaci su dostupni na internet stranama Eurostata, u okviru SBS statistike. Ove inicijative EU i OECD značajno će odrediti i okvir praćenja u Srbiji, s obzirom na procese

usklađivanja statistike u okviru pristupanja Srbije EU.

KAKVI SU PODACI DOSTUPNI ZA PRAĆENJE PREDUZETNIŠTVA ŽENA U SRBIJI?

U Srbiji ne postoji zvanična definicija preduzetništva niti sistem regularnog praćenja preduzetništva, pa je uvide u preduzetništvo moguće obezbediti više indirektno, preko dve vrste statistike: statistike zaposlenosti i statistike preduzeća. Statistika zaposlenosti, u delu koji se oslanja na ARS metodologiju, usklađena je s metodologijom i standardima EU, odnosno Eurostata. I SBS statistika u Srbiji je u značajnoj meri usklađena sa ovom statistikom u EU, mada je taj proces još uvek u toku i za sada nisu dostupne specijalizovane komponente koje se odnose na praćenje preduzetništva, poput statistike preduzetništva i statistike faktora poslovnog uspeha, koje pri tom omogućuju rodno osetljive uvide.

Zbog takvog stanja u Srbiji još nije moguće steći sasvim adekvatna saznanja o karakteristikama i kretanju preduzetništva koja bi istovremeno pružala sliku o *individualnim karakteristikama* preduzetnika/ca i o *karakteristikama njihovih preduzeća*.

Pored ove dve vrste statistika koje su dostupne kontinuirano, u Srbiji se povremeno sprovode i istraživanja u okviru međunarodnog praćenja preduzetništva (GEM) koja takođe poseduju izvesna ograničenja, pre svega zbog toga što ne obuhvataju sve potrebne pokazatelje poslovanja preduzeća, što nije izvesno da li će i kada

ova redovna praćenja biti sprovedena u Srbiji, kao i zbog toga što se baza podataka iz tih istraživanja ne nalazi u institucijama Srbije pa potraživanje podataka dodatno otežava proces praćenja. Izložićemo kratak pregled dostupnosti podataka koji bi omogućili praćenje različitih aspekata preduzetništva žena u Srbiji.

GEM ISTRAŽIVANJE U SRBIJI. Na osnovu ovog praćenja preduzetništva, u Srbiji su objavljeni izveštaji za 2007. i 2008. godinu, a vrednosti za osnovne indikatore moguće je direktno preuzeti iz baze podataka koja je objavljena na internet stranama GEM, gde su dostupni i podaci za 2009. godinu. Podatke dobijene ovom metodologijom moguće je razvrstati prema polu, pa je moguće ostvariti uvide u preduzetništvo žena prema posmatranim dimenzijama. Međutim, problem je u tome što podaci razvrstani prema polu nisu lako dostupni. Zapravo, samo dva osnovna indikatora predstavljaju rodno specifične stope rane preduzetničke aktivnosti, dok se podaci za ostale indikatore ne objavljuju prema polu. Stoga rodno diferencirani uvidi nisu lako dostupni, izuzev u globalnom izveštaju za 2007. godinu koji je u potpunosti bio posvećen preduzetništvu žena.

Osim toga, problem sa podacima dostupnim na osnovu GEM praćenja je u tome što nije

izvesno do kada će oni biti dostupni u regularnim godišnjim ciklusima, te u tome što ne obuhvataju pokazatelje koji bi objektivnije merili performanse preduzeća, već se više oslanjaju na subjektivne ocene ispitanika/ca.

STATISTIKA ZAPOSLTENOSTI RZS. Ovu vrstu statistike obezbeđuje Republički zavod za statistiku preko dve vrste podataka: podataka o zaposlenosti i zaradama, koji se prikupljaju RAD istraživanjem, i podataka o zaposlenosti i nezaposlenosti, koji se prikupljaju Anketom o radnoj snazi.

STATISTIKA ZAPOSLTENOSTI I ZARADA (RAD) obuhvata samo osobe zaposlene u pravnim licima (privredna društva, preduzeća, zadruge, ustanove i organizacije), kao i osobe zaposlene kod preduzetnika. Ova statistika primarno pokazuje stanje sektorske i regionalne zaposlenosti (do opštinskog nivoa), kao i visine zarada i ne omogućava razlikovanje preduzetnika/ca od zaposlenih, pa je posve neadekvatna za praćenje preduzetništva.

Anketa o radnoj snazi (ARS) sprovodi se dva puta godišnje (u aprilu i oktobru) i predstavlja najvažniji izvor podataka u oblasti statistike zaposlenosti koji su sadržinski i metodološki međunarodno uporedivi, jer su definicije i metodologije usklađene sa standardima EU

*Skraćeni izveštaj na osnovu
Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

i Eurostata. ARS razlikuje četiri kategorije zaposlenih lica na osnovu radnog statusa: samozaposleni sa zaposlenima, samozaposleni bez zaposlenih, zaposleni radnici i pomožuci članovi domaćinstva. Kao i u slučaju ARS u EU, dve kategorije samozaposlenih se ne poklapaju sa definicijom preduzetnika/ca zato što uključuju i neformalno samozaposlene, kao i lica koja obavljaju slobodne profesije (umetnike/ce, sportiste/kinje), na osnovu ovlašćenja nadležnog udruženja ili regulatorne institucije. Podaci o samozaposlenima se razvrstavaju po polu i dostupni su za niz karakteristika (starost, obrazovanje, karakteristike zaposlenosti, primanja i sl.). U redovnim izveštajima iz ARS detaljniji opis karakteristika zaposlenosti samozaposlenih se ne prikazuje, ali ga je moguće dobiti na osnovu upita.

STATISTIKA O PREDUZEĆIMA dostupna je iz više izvora: Agencija za privredne registre, Republički zavod za statistiku, Privredna komora Srbije.

Registar preduzetnika i privrednih društava APR. Ovo je najvažnija i najpotpunija baza s obzirom na to da se svi preduzetnici i privredna društva moraju registrovati kod Agencije. U bazama preduzetnika i privrednih društava dostupni su podaci o različitim karakteristikama ovih privrednih subjekata.⁷ Registar preduzetnika i preduzeća poseduje nekoliko slabosti koje bi trebalo otkloniti u cilju uspostavljanja kvalitetnog i efikasnog sistema praćenja preduzetništva žena:

- Podaci o polu preduzetnika, vlasnika i zastupnika za sada nisu automatski dostupni, mada se mogu rekonstruisati na osnovu jedinstvenog matičnog broja građana, što zahteva dodatne tehničke procedure preuređivanja baza.
- U značajnom broju slučajeva podaci o osnivačima, vlasnicima i zastupnicima nisu potpuni, odnosno nedostaju podaci na osnovu kojih bi se mogao rekonstruisati pol osobe koja vrši preduzetničku ulogu. U istraživanju na osnovu koga je sačinjena polazna studija o preduzetnicama nije bilo moguće razvrstati oko 8% aktivnih privrednih društava prema polu preduzetnika zbog toga što su podaci nedostajali ili za vlasnike ili za zastupnike društva.⁸
- Problem ove baze ispoljava se i u tome što je njena pristupačnost uslovljena obimom i cenom podataka. Naime, za sada ne postoji mogućnost izdvajanja slučajnog reprezentativnog uzorka preduzetnika i privrednih društava u bazi, na osnovu koga bi se moglo sprovesti praćenje. Stoga je svako ko sprovodi praćenje na slučajnom uzorku prinuđen da preuzme bazu u celini, a zbog velikog broja registrovanih privrednih društava i preduzetnika cena ovakve baze je izuzetno visoka.⁹
- Još jedan problem se odnosi na ažurnost podataka. Naime, prilikom realizacije istraživanja na uzorku preduzetnica koji je formiran na osnovu baze registrovanih preduzetnika i privrednih društava, pokazalo se da neka preduzeća (oko 10%) više ne postoje, ali da još uvek nisu izbrisana iz registra.¹⁰

Osim toga, pronađeno je oko 3% preduzeća i radnji koja postoje, ali su preduzetnice neaktivne. Ovakva situacija nije neuobičajena za sektor koji je obeležen izrazitom dinamikom, ali bi radi preciznosti praćenja trebalo unaprediti sisteme ažuriranja ove baze.

Druge baze podataka o privrednim društvima i preduzetnicima. Baze poseduju i Privredna komora Srbije i Republički zavod za statistiku. Podaci Privredne komore nisu dovoljno pouzdani s obzirom na to da je registrovanje preduzeća u ovoj instituciji dobrovoljno. Podaci Republičkog zavoda za statistiku su obuhvatni: pored podataka o aktivnim preduzećima i onima u procesu registracije, oni uključuju i podatke o preduzećima izbrisanim iz registra.

Strukturna poslovna statistika (SBS) RZS. Praćenje strukture i poslovanja preduzeća u Srbiji omogućeno je i preko strukturne poslovne statistike RZS, koja se sinhronizuje sa ovom vrstom statistike u EU (Eurostat – Structural Business Statistics). Međutim, dok u okviru evropske strukturne poslovne statistike postoji komponenta koja se odnosi na poslovni uspeh, kao i nova EIP komponenta koja se odnosi isključivo na preduzetništvo, u Srbiji ovakve statistike zasad ne postoje, a upravo one omogućuju rodno osetljive uvide.

Praćenje MSPP. U Srbiji je za potrebe praćenja sektora malih i srednjih preduzeća i preduzetnika formirana Radna grupa za statističko praćenje MSPP koju čine predstavnici

⁷ U bazi preduzetnika dostupni su podaci o datumu registrovanja radnje, sektoru delatnosti, tipu radnje (jedan vlasnik ili ortačka radnja), aktuelnom statusu, periodu početka aktuelnog statusa. U bazi privrednih društava dostupni su podaci o pravnoj formi preduzeća, periodu osnivanja, sektoru delatnosti, vlasničkim udelima, aktuelnom statusu, periodu početka aktuelnog statusa (što je značajno kod preduzeća u stečaju, likvidaciji, gašenju, brisanju iz registra), o zastupnicima preduzeća.

⁸ Na primer, kada su u pitanju samo podaci koji se odnose na vlasništvo nad udelima privrednih društava, od ukupno 152.323 vlasnička udela, pol vlasnika je poznat za 125.035 vlasničkih udela.

⁹ U registru postoji preko 300.000 preduzetnika i privrednih društava, a cena baze po jedinici (privrednom subjektu) kreće se od pet do 20 dinara, u zavisnosti od vrste podataka koja se traži. Podaci o polu i vlasničkim udelima su najviše kategorije podataka.

¹⁰ Glavni razlog je izbegavanje plaćanja troškova za gašenje preduzeća/radnje. Ovaj problem u selekciji uzorka je prevaziđen pretragom preko registra poreske uprave.

*Skraćeni izveštaj na osnovu
Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja, Republičkog fonda za razvoj, Republičkog zavoda za statistiku, Nacionalne agencije za regionalni razvoj, Agencije za privredne registre, Poreske uprave, Uprave carina i Nacionalne službe za zapošljavanje. Poslednji izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu objavljen je za 2009. godinu (MERR, 2010) za preduzeća u nefinansijskom sektoru. Analiza je zasnovana na objedinjenim bazama podataka sektora MSPP prema metodologiji Eurostata, a baze su formirane u Republičkom zavodu za statistiku (baze uključuju broj preduzeća, broj zaposlenih, ukupan promet, bruto dodatu vrednost, spoljnotrgovinski bilans i investicije u osnovna sredstva). Baze podataka o broju preduzeća, broju zaposlenih, prometu i bruto dodatoj vrednosti formirane su na osnovu završnih računa pravnih lica predatih APR, a o broju preduzetnika i broju zaposlenih kod preduzetnika, na osnovu podataka Poreske uprave. Za kreiranje objedinjene baze podataka o spoljnotrgovinskom bilansu korišćeni su podaci Uprave carina, a podaci o investicijama u osnovna sredstva preuzeti su od RZS. Ovakva baza bi mogla poslužiti kao osnova za redovno praćenje preduzetništva žena. Međutim, zasad se, izuzev u bazi registrovanih radnji i privrednih dru-

štava (a i to tek indirektno na osnovu matičnih brojeva vlasnika i glavnih zastupnika) ne mogu razlikovati preduzeća predvođena preduzeticama i preduzetnicima. To znači da bi trebalo varijablu pola preduzetnika/ce uvesti i u ostale evidencije i statistike o preduzećima.

Praćenje inovacija. Sa stanovišta praćenja preduzetništva, posebno su značajni podaci o inovativnim aktivnostima malih i srednjih preduzeća. Ove podatke je prikupio RZS Anketom o inovativnosti MSP, sprovedenom na reprezentativnom uzorku od 3.000 MSP, 2008. godine. Rezultati ovog istraživanja prikazani su u izveštaju Evropske komisije za 2009. godinu – European Innovation Scoreboard 2009. Ovo istraživanje prati inovativnost preko tri skupa indikatora:

1. Faktora okruženja, koji predstavljaju važne društvene determinante za podsticanje inovativnosti, poput indikatora humanog kapitala (obrazovne karakteristike populacije, dostupnost visokoobrazovanih i visokokvalifikovanih osoba) i indikatora finansijske podrške inovacijama (mere vlade za podsticanje inovacija, ulaganje u inovacije i sl.);
2. Indikatora aktivnosti preduzeća, koji obuhvataju indikatore investiranja u istraživa-

nje i razvoj, povezivanje sa drugim MSP u cilju ostvarivanja inovacija i pokazatelje tehnoloških inovacija;

3. Indikatora učinka, koji predstavljaju pokazatelje rasprostranjenosti inovacija u MSP sektoru, kao i indikatore efekata inovacija na tržište radne snag i performanse ekonomije u datoj zemlji (EC, 2009).

Uvid u dostupne izvore i podatke koji su na raspolaganju za praćenje preduzetništva žena u Srbiji nameće sledeće zaključke:

- Podaci su „rasuti“ u različitim evidencijama, registrima, bazama iz istraživanja koje nisu međusobno povezane.
- Podaci su tek delimično rodno osetljivi i ne omogućavaju sistematsko praćenje preduzetništva prema polu.
- Podaci su više dostupni za nivo preduzeća nego za nivo pojedinaca, što znači da za sada nije moguće pratiti individualne karakteristike preduzetnica niti subjektivne percepcije, motivacije, inklinacije i slično.
- Podaci u postojećim bazama su često nepotpuni, nedovoljno ažurni i nedostupni zbog cene (kao u slučaju APR baze) ili institucionalne izmeštenosti (kao u slučaju GEM baze).

KAKO SE MOŽE UNAPREDITI PRAĆENJE PREDUZETNIŠTVA ŽENA U SRBIJI?

Da bi se sistem redovnog i rodno osetljivog praćenja preduzetništva mogao uspostaviti u Srbiji potrebno je definisati nekoliko elemenata:

1. Metodologiju praćenja, odnosno aspekte koji će se pratiti i indikatore preko kojih će se pratiti preduzetništvo;
2. Izvore praćenja i forme u kojima se podaci prikupljaju i dostavljaju;
3. Uloge i nadležnosti različitih aktera u procesu praćenja, kao i procedure međusobnog komuniciranja;
4. Rezultate praćenja (izveštaje i analize) i njihovu diseminaciju i upotrebu.

*Skraćeni izveštaj na osnovu
Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

5. Institucionalno i proceduralno uređivanje sistema praćenja izlazi iz okvira ovog izveštaja, pa će na ovom mestu biti izloženi

predlozi i preporuke koji se odnose na metodologije praćenja i izvore praćenja.

METODOLOGIJA PRAĆENJA PREUZETNIŠTVA ŽENA U SRBIJI

U idealnom slučaju bilo bi dobro da se u Srbiji može primenjivati metodologija koja se razvija u Eurostatu, odnosno da se pored osnovne SBS statistike i statistike o malim i srednjim preduzećima uspostave i istraživanja o faktorima poslovnog uspeha koja omogućavaju rodno osetljive uvide, a posebno da se uspostavi praćenje prema novoj metodologiji OECD-a i EIP metodologiji Eurostata. Međutim, pošto takvo prenošenje metodologije i standarda praćenja još nije izvesno, ovde je predložen „prelazni“ model praćenja preduzetništva žena koji polazi od sadašnjeg stanja u pogledu dostupnosti podataka. U Prilogu 3 ovog izveštaja predloženi su indikatori za koje su podaci dostupni u okviru regularnih evidencija, baza podataka, registara i statističkih istraživanja, a ne indikatori koji bi zahtevali posebna istraživanja, poput onog koje je sprovedeno za potrebe izrade polazne studije o preduzetništvu žena.

Početni predlog liste indikatora dao bi ograničenu sliku o preduzetništvu žena, i to sliku u kojoj bi individualni i subjektivni aspekti preduzetništva bili zanemareni usled ograničene dostupnosti podataka o kojoj će biti više reči u narednom poglavlju. Za sada predlog osnovnih indikatora za praćenje preduzetništva žena u Srbiji sadrži dve grupe indikatora: demografske indikatore preduzeća i indikatore poslovanja (detaljno prikazani u Prilogu 3).

Demografski indikatori se mogu pratiti po polu preduzetnika/ce na osnovu registra preduzetnika i privrednih društava APR ili baze preduzetnika i privrednih društava RZS, uz manje intervencije u pogledu kodiranja i prikazivanja pojedinih podataka.

Indikatori poslovanja zasad nisu dostupni prema polu preduzetnika/ce i ne mogu se lako

pratiti na osnovu jedinstvene baze, već bi bilo potrebno ili prikupljati podatke iz različitih izvora ili formirati jedinstvenu bazu poslovne statistike, kakvu preporučuju OECD i Eurostat, koja bi zapravo objedinila ove različite podatke o radnjama i privrednim društvima na mikronivou (vezujući ih za konkretne radnje i privredna društva).

Već i ovaj manje ambiciozan zadatak suočava se s problemom neadekvatnosti velikog broja podataka, pre svega zbog toga što je zasad nemoguće jednostavno razlikovati preduzeća koja pripadaju preduzetnicama od onih koja bi se mogla pripisati preduzetnicima.¹¹

UNAPREĐENJE IZVORA I KVALITETA PODATAKA

S obzirom na to da se zasad ne može očekivati jedinstvena baza u kojoj bi postojali, na mikronivou, podaci o preduzetnicama i njihovim preduzećima kao što je to bio slučaj u jed-

nokratnom istraživanju na temelju kog je sačinjena polazna studija o preduzetništvu žena u Srbiji, potrebno je razmotriti na koji način se mogu unaprediti postojeće baze i eviden-

cije koje bi omogućile uvide u karakteristike preduzetnica i karakteristike preduzeća koja poseduju i vode preduzetnice. Stoga su ovde izložene dve grupe preporuka:

¹¹ Ukoliko je nemoguće ili previše komplikovano pratiti predložene indikatore za sve vrste preduzeća (zbog definicije preduzetnika/ce kao istovremeno vlasnika/ce i glavnog menadžera/ke), predlažemo da se praćenje sprovodi na registrovanim preduzetnicima i društvima sa ograničenom odgovornošću, koji čine najveći deo registrovanih preduzeća, a da se isključuje

ortačka, komanditna i akcionarska društva koja je teže razvrstati prema polu preduzetnika i koja zapravo često predstavljaju slučajeve mešovitog preduzetništva. Takvih aktivnih privrednih društava u avgustu 2011. godine bilo je 4.900, što čini 1,5% od ukupno 323.556 aktivnih radnji i privrednih društava.

*Skraćeni izveštaj na osnovu
Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

1. prve se odnose na mogućnosti unapređenja izvora za praćenje karakteristika preduzetnika/ca, dakle, njihovih individualnih karakteristika (na agregatnom nivou);
2. druge se odnose na mogućnosti unapređenja evidencija o preduzećima.

1. EVIDENCIJE O KARAKTERISTIKAMA PREDUZETNIKA/CA

Preveliki naglasak na praćenju karakteristika preduzeća i nedostatak podataka o karakteristikama preduzetnica mogao bi se (zasad) nadomestiti podacima iz Ankete o radnoj snazi i podacima iz GEM istraživanja. Iako ovi podaci ne mogu biti povezani s podacima o preduzećima, dakle ne bi mogli predstavljati mikropodatke koji omogućavaju temeljnije uvide u povezanost individualnih karakteristika i karakteristika preduzeća, omogućili bi bar neke uvide u rasprostranjenost preduzetništva i karakteristike preduzetnica na agregatnom nivou. Stoga se i izložene preporuke odnose na ova dva izvora.

ARS kao izvor. Načelno, podaci ARS bi mogli biti usklađeni i s predloženom definicijom preduzetnika/ca, tako što bi u ovu kategoriju bila uključena samo lica koja su zaposlena u preduzeću kao vlasnik/ca ili suvlasnik/ca, ali koja su u odgovoru na pitanje o zanimanju registrovana kao odgovarajući rukovodioci/teljke, kao i lica koja rade u vlastitoj radnji kao vlasnici/e ili suvlasnici/e. Time bi bile isključene ostale kategorije samozaposlenih kao što su „honorarci“, samostalni umetnici/e, sportisti/kinje, lica koja obavljaju delatnosti iz oblasti kulture, umetnosti, religije i slične delatnosti na osnovu ovlašćenja nadležnog udruženja ili regulatorne institucije, kao i ostala lica koja rade za sopstveni račun, to jest „samostalno pronalaze, ugovaraju i obavljaju poslove“ (RZS, 2010).

Ukoliko bi se ova kategorija redefinisala na predloženi način bio bi dostupan veći broj podataka o preduzetnicima/cama: sektorska struktura poslovanja, broj zaposlenih radnika, identifikacija posedovanja opreme i poslovnog prostora, dužina radnog vremena, visina zarade, karakteristike radnog mesta, karakteristike njihovih domaćinstava/porodica, i sl. Naravno, ova vrsta statistike nije oblikovana za potrebe praćenja preduzetništva, pa su stoga i uvidi prilično ograničeni, primarno usmereni na karakteristike rada a ne na preduzetničke aspekte poslovanja, ali bi se ono što je od podataka dostupno moglo pratiti prema polu.

GEM kao izvor. Ovo istraživanje može da pruži važne uvide u obim preduzetništva, karakteristike mladih i već uspostavljenih biznisa, aspiracije, motivacije i druge važne karakteristike preduzetnica. Stoga je potrebno razmisliti o mogućnostima da se uspostavi tešnija saradnja između MERR ili tela zaduženog za praćenje preduzetništva i nacionalnog tima i centrale GEM konzorcijuma, kako bi se podaci iz ovog istraživanja redovno dostavljali ministarstvu bilo u vidu izveštaja s rodno diferenciranim analizama, bilo u vidu baze podataka.

2. EVIDENCIJE O PREDUZEĆIMA

Za unapređenje rodno osetljivog praćenja preduzetništva u domenu karakteristika preduzeća potrebno je unaprediti izvore u tri pravca:

- Da omoguće rodno osetljive statistike
- Da se povećaju pristupačnost i kvalitet podataka
- Da se omogući uporedivost sa međunarodnim praćenjima.

2.1. RODNO OSETLJIVE STATISTIKE

- Potrebno je da se evidencija o polu preduzetnika/ce uvede u registre APR i to prema sledećim kriterijumima:
 - u slučaju radnji i privrednih društava s jednim vlasnikom koji je istovremeno i lice koje upravlja preduzećem, pol tog lica koje je istovremeno vlasnik i upravljač bio bi registrovan kao pol preduzetnika/ce;
 - u slučaju radnji i privrednih društava koja imaju više vlasnika, u varijablu pola preduzetnika/ce bio bi upisan pol lica koje je istovremeno vlasnik i glavni upravljač (generalni direktor, predsednik UO).
- Potrebno je pripisivanje oznake za pol vlasnika u drugim značajnim evidencijama na osnovu kojih se prate mala i srednja preduzeća i strukturne poslovne statistike (završni finansijski izveštaji, poreska evidencija, evidencija socijalnog osiguranja, izvoza i sl.).
- Potrebna je rodna identifikacija preduzetnika/ca u istraživanjima koja se sprovode u oblasti poslovnih statistika, kao i istraživanja o inovativnosti preduzeća i sl.

Na ovaj način bi bilo lakše poštovati i propise o zaštiti podataka, jer se iz mikropodataka mogu isključiti druge varijable, poput matičnog broja osnivača i zastupnika, specifičnih brojeva vlasničkih udela, adresa sedišta, naziva firmi i sl., a da ostane moguće pratiti preduzeća prema važnim karakteristikama, uključujući i pol osobe koja obavlja preduzetničku ulogu.

2.2. POVEĆATI PRISTUPAČNOST PODATAKA

Potrebno je omogućiti veću dostupnost podataka o preduzećima, pre svega registre radnji i privrednih društava. To se može učiniti stvaranjem uslova da se od APR potražuje uzorak registrovanih radnji i privrednih društava koji bi predstavljao slučajan, reprezentativan uzorak, ili znatnim smanjivanjem cene podataka po jednom registrovanom subjektu.

2.3. UPOREDIVOST PODATAKA

- Potrebno je povećati uporedivost rodno osetljivih podataka o preduzetništvu sa odgovarajućim podacima u EU i regionu. Ovo se može učiniti:

- daljim usklađivanjem SBS statistike RZS sa Eurostatom koje bi podrazumevalo nježno proširenje na praćenje faktora poslovnog uspeha i nove grupe indikatora o preduzetništvu prema EIP programu;
- uspostavljanjem jedinstvene baze podataka o preduzetništvu i preduzećima, u koju bi se redovno slivali podaci iz različitih evidencija (registra APR, statistika o prometu, poreskih, finansijskih, statistika o zaposlenosti, inovacijama i sl.), a po uzoru na nove predloga OECD-a i Eurostata i u skladu s njihovim preporukama (vrste podataka potrebne za ovakvo praćenje mogu se videti na osnovu liste indikatora u Prilogu 2).

*Skraćeni izveštaj na osnovu
Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

PRILOG 1: GEM INDIKATORI

GEM indikatori za međunarodno praćenje preduzetništva:

1. Stopa utemeljene preduzetničke aktivnosti (established business ownership rate) – procenat stanovništva starosti 18-64 koji su vlasnici i menadžeri poslovnog poduhvata duže od 42 meseca.
2. Preduzetnička aktivnost vođena šansama za napredovanjem: relativna rasprostranjenost (improvement-driven opportunity entrepreneurial activity: relative prevalence) – procenat onih koji su uključeni u početne faze preduzetništva i koji (a) tvrde da su motivisani mogućnošću a ne nemogućnošću da se nađe zaposlenje, i (b) koji ukazuju da je najvažniji razlog da se uključe u te mogućnosti nezavisnost ili povećanje prihoda, pre nego puko održanje nivoa prihoda.
3. Stopa neformalnih investitora (informal investors rate) – procenat stanovništva starosti 18-64 koji je lično uložio novac u novi poslovni poduhvat koji je započeo neko drugi, u poslednje tri godine.
4. Stopa preduzetničkih poduhvata u povelju (nascent entrepreneurship rate) – procenat stanovništva starosti 18-64 koji su aktivno uključeni u osnivanje poslovnog poduhvata koji će biti u njihovom vlasništvu ili suvlasništvu, pri čemu taj poduhvat do ovog trenutka nije obezbeđivao platu ili druge prihode vlasnicima duže od tri meseca.
5. Preduzetnička aktivnost vođena nuždom: relativna rasprostranjenost (necessity-driven entrepreneurial activity: relative prevalence) – procenat osoba koje su započele preduzetničku aktivnost zbog toga što nisu mogle da nađu zaposlenje.
6. Stopa novoosnovanih preduzetničkih poduhvata (new business ownership rate) – procenat stanovništva starosti 18-64 koje poseduje sopstveni biznis star od tri do 42 meseca.
7. Ukupna preduzetnička aktivnost u ranoj fazi (TEA – total early-stage entrepreneurial activity) – procenat stanovništva starosti 18-64 koje pripada kategoriji preduzetnika u nastajanju i vlasnika novoosnovanih preduzetničkih poduhvata.
8. Ukupna preduzetnička aktivnost muškaraca u ranoj fazi – prethodni indikator izračunat za mušku populaciju odgovarajuće starosti.
9. Ukupna preduzetnička aktivnost žena u ranoj fazi – isti indikator izračunat za žensku populaciju odgovarajuće starosti.
10. Očekivani rast kod preduzetnika u ranoj fazi (TEA): relativna rasprostranjenost (growth expectation early-stage entrepreneurial activity: relative prevalence) – procenat preduzetnika u ranoj fazi koji očekuju da će zaposliti bar pet radnika u narednih pet godina.

*Skraćeni izvještaj na osnovu
Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

11. Novi proizvodi preduzetnika u ranoj fazi (TEA) (new product early-stage entrepreneurial activity) – procenat preduzetnika u ranoj fazi koji ističu da su njihov proizvod ili usluga novi bar za pojedine potrošače.
12. Međunarodna orijentacija preduzetnika u ranoj fazi (TEA) (international orientation early-stage entrepreneurial activity) – procenat TEA koji navode da imaju bar 25% klijenata iz inostranstva.
13. Preduzetničke namere (entrepreneurial intention) – procenat stanovništva starosti 18-64 koje namerava da započne sopstveni posao u naredne tri godine (a u datom trenutku nisu uključeni ni u jednu fazu preduzetničkog poduhvata).
14. Poželjnost karijere preduzetnika (entrepreneurship as desirable career choice) – procenat stanovništva starosti 18-64 koje se slaže sa stavom da u njihovoj zemlji većina ljudi razmišlja da započne samostalni posao zato što je to poželjan oblik karijere.
15. Stopa straha od neuspeha (fear of failure rate) – procenat stanovništva starosti 18-64 koje smatra da će zbog straha od neuspeha odustati od osnivanja sopstvenog biznisa i pored uočene prilike.
16. Visok status uspešnog preduzetništva (high status successful entrepreneurship) – procenat stanovnika starosti 18-64 koji se slažu sa stavom da u njihovoj zemlji uspešni preduzetnici ostvaruju visok status.
17. Stopa poznavanja preduzetnika početnika (know start-up entrepreneur rate) – procenat stanovništva starosti 18-64 koje lično poznaje nekoga ko je započeo samostalni posao u poslednje dve godine.
18. Preduzetništvo u medijskoj pažnji (media attention for entrepreneurship) – procenat stanovništva starosti 18-64 koje se slaže sa stavom da se u medijima u njihovoj zemlji mogu često videti primeri uspešnih biznismena.
19. Prepoznate sposobnosti (perceived capabilities) – procenat stanovništva starosti 18-64 koje smatra da poseduje potrebne veštine i znanje da započne samostalni posao.
20. Prepoznate šanse (perceived opportunities) – procenat stanovništva starosti 18-64 koje je prepoznalo dobre šanse da započne samostalan posao u svojoj zajednici.

PRILOG 2:

EIP INDIKATORI PREDUZETNIŠTVA OECD I EUROSTATA

Ova metodologija obuhvata tri velike grupe indikatora: determinante, indikatore preduzeća i indikatore posledica.

I. DETERMINANTE:

- 1.1. Normativni okvir
 - 1.1.1. Administrativne prepreke za ulazak u preduzetništvo
 - 1.1.2. Administrativne prepreke za rast
 - 1.1.3. Propisi koji se odnose na stečaj i likvidaciju
 - 1.1.4. Propisi koji se odnose na bezbednost na radu, zdravlje i životnu sredinu
 - 1.1.5. Propisi koji se odnose na proizvode
 - 1.1.6. Propisi koji se odnose na tržište radne snage i zaposlenost
 - 1.1.7. Zakonski i pravosudni okvir
 - 1.1.8. Socijalna i zdravstvena zaštita
 - 1.1.9. Porezi
- 1.2. Tržišni uslovi
 - 1.2.1. Zakoni protiv monopola
 - 1.2.2. Konkurencija
 - 1.2.3. Pristup domaćem tržištu
 - 1.2.4. Pristup stranim tržištima
 - 1.2.5. Stepen državne intervencije
 - 1.2.6. Javne nabavke
- 1.3. Pristup finansijama
 - 1.3.1. Pristup finansiranju duga
 - 1.3.2. Business Angels
 - 1.3.3. Pristup kapitalu rizika
 - 1.3.4. Pristup drugim oblicima kapitala
 - 1.3.5. Berza
- 1.4. Istraživanje, razvoj i tehnologija
 - 1.4.1. Investicije u istraživanje i razvoj
 - 1.4.2. Povezanost univerziteta i industrije
 - 1.4.3. Tehnološka saradnja između preduzeća
 - 1.4.4. Difuzija tehnologije
 - 1.4.5. Pristup brzom internetu
 - 1.4.6. Sistem patenata, standarda

*Skraćeni izveštaj na osnovu
Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

2. KARAKTERISTIKE PREDUZEĆA

- 2.1. Preduzeće
 - 2.1.1. Stopa osnivanja preduzeća
 - 2.1.2. Stopa gašenja preduzeća
 - 2.1.3. Odnos zbira osnovanih i ugašenih preduzeća prema ukupnoj populaciji aktivnih preduzeća u procentima u toku jedne godine
 - 2.1.4. Neto rast poslovnog stanovništva
 - 2.1.5. Stopa opstanka na pet godina
 - 2.1.6. Stopa opstanka na tri godine
 - 2.1.7. Proporcija opstanka na pet godina
 - 2.1.8. Proporcija opstanka na tri godine
- 2.2. Zaposlenost
 - 2.2.1. Stopa visokog rasta zapošljavanja u preduzeću
 - 2.2.2. Stopa gazele prema zapošljavanju
 - 2.2.3. Stopa vlasništva u start-up preduzetništvu
 - 2.2.4. Stopa vlasništva u preduzeću
 - 2.2.5. Zaposlenost u preduzećima starim tri godine
 - 2.2.6. Zaposlenost u preduzećima starim pet godina
 - 2.2.7. Prosečna veličina preduzeća posle tri godine
 - 2.2.8. Prosečna veličina preduzeća posle pet godina
- 2.3. Bogatstvo
 - 2.3.1. Stopa visokog rasta preduzeća prema prometu/dobiti
 - 2.3.2. Stopa gazele prema prometu/dobiti
 - 2.3.3. Dodatna vrednost prema mladim ili malim preduzećima
 - 2.3.4. Doprinos produktivnosti prema mladim ili malim preduzećima
 - 2.3.5. Inovativno nastupanje u mladim ili malim preduzećima
 - 2.3.6. Izvozno nastupanje u mladim ili malim preduzećima

3. UTICAJ PREDUZETNIŠTVA

- 3.1. Stvaranje radnih mesta
- 3.2. Ekonomski rast
- 3.3. Smanjenje siromaštva

PRILOG 3: **PREDLOG INDIKATORA ZA PRAĆENJE PREDUZETNIŠTVA ŽENA**

Treba naglasiti da su za buduće praćenje preduzetništva žena u Srbiji predloženi indikatori za koje su podaci dostupni u okviru regularnih evidencija, baza podataka, registara i statističkih istraživanja, a ne indikatori koji bi zahtevali posebna istraživanja, poput onog koje je sprovedeno za potrebe izrade ove studije. Već i taj manje ambiciozan zadatak suočava se s problemom neadekvatnosti velikog broja podataka, pre svega zbog toga što je za sada nemoguće jednostavno razlikovati preduzeća koja pripadaju preduzeticama od onih koja bi se mogla pripisati preduzeticima.

Ukoliko je nemoguće ili previše komplikovano pratiti predložene indikatore za sve vr-

ste preduzeća (zbog definicije preduzetnika/ce kao istovremeno vlasnika/ce i glavnog/ne menadžera/ke), predlažemo da se praćenje sprovodi na registrovanim preduzeticima i društvima ograničene odgovornosti, koji iscrpljuju najveći deo registrovanih preduzeća, a da se isključe ortačka, komanditna i akcionarska društva koja je komplikovanije razvrstati prema polu preduzetnika i koja zapravo često predstavljaju slučajeve mešovitog preduzetništva. Takvih aktivnih privrednih društava u avgustu 2011. godine bilo je 4900, što čini 1,5% od 323.556 ukupno aktivnih radnji i privrednih društava.

U nastavku su predložene dve grupe indikatora: demografski indikatori za koje su dostupni podaci razvrstani po polu preduzetnika/ce i indikatori poslovanja za koje sada nisu dostupni podaci razvrstani po polu.

DEMOGRAFSKI INDIKATORI

Svi indikatori iz ove kategorije mogli bi se pratiti na osnovu registra preduzetnika i privrednih društava APR ili baze preduzetnika i privrednih društava RZS, uz manje intervencije u pogledu kodiranja i prikazivanja pojedinih podataka.

*Skraćeni izvještaj na osnovu
 Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

| INDIKATOR | VREDNOST ZA AVGUST 2011. | IZVOR |
|---|---|-------|
| 1. Broj novoregistrovanih radnji u referentnoj godini prema polu osnivača | M: 11.432; Ž: 6.940; | APR |
| 2. Broj novoregistrovanih privrednih društava prema polu osnivača i glavnog zastupnika, u referentnoj godini | M: 2.544; Ž: 845 Mešovito/nepoznato: 1.791 | APR |
| 3. Stopa osnivanja radnji u referentnoj godini u odnosu na prethodnu godinu, prema polu preduzetnika/ce | Potrebni podaci od 31.12. | APR |
| 4. Stopa osnivanja privrednih društava u referentnoj godini u odnosu na prethodnu godinu prema polu preduzetnika/ce | Potrebni podaci od 31.12. | APR |
| 5. Udeo aktivnih radnji čiji su osnivači žene u ukupnom broju radnji u referentnoj godini – presek | 34,9% | APR |
| 6. Udeo privrednih društava čiji su (su)osnivači i glavni zastupnici žene u ukupnom broju aktivnih privrednih društava u referentnoj godini | 19,5% | APR |
| 7. Struktura radnji prema sektoru delatnosti i polu osnivača | Tabela 1 | APR |
| 8. Struktura privrednih društava prema pretežnoj delatnosti i polu lica koje je glavni zastupnik i osnivač | Tabela 2 | APR |
| 9. Struktura radnji prema regionu i polu osnivača | Tabela 3 | APR |
| 10. Struktura privrednih društava prema regionu i polu lica koje je glavni zastupnik i osnivač | Tabela 4 | APR |
| 11. Struktura radnji prema tipu naselja (grad/selo) i polu osnivača | Nedostaje varijabla za grad/selo | APR |
| 12. Struktura privrednih društava prema tipu naselja i polu lica koje je glavni zastupnik i osnivač | Nedostaje varijabla za grad/selo | APR |
| 13. Broj ugašenih radnji u referentnoj godini prema polu osnivača | Nedostaje godina brisanja radnje | APR |
| 14. Broj ugašenih privrednih društava u referentnoj godini prema polu osobe koja vrši glavnu preduzetničku ulogu ((su)osnivač i glavni zastupnik) | M: 4.170; Ž: 876 | APR |

*Skraćeni izveštaj na osnovu
Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

TABELA 1: STRUKTURA RADNJI PREMA SEKTORU DELATNOSTI I POLU OSNIVAČA

| GRANA DELATNOSTI | PREDUZETNICI | PREDUZETNICE |
|------------------------------------|--------------|--------------|
| Poljoprivreda, šumarstvo, ribolov | 1,5 | 0,8 |
| Industrija i energetika | 17,7 | 15,1 |
| Građevina | 12,3 | 3,1 |
| Trgovina | 24,2 | 35,5 |
| Saobraćaj i skladištenje | 17,2 | 1,5 |
| Ugostiteljstvo | 8,7 | 9,1 |
| IT i druge kvartarne usluge | 8,7 | 13,9 |
| Administrativne i socijalne usluge | 3,3 | 6,5 |
| Ostale klasične usluge | 6,3 | 14,5 |
| Ostalo | 0,1 | - |
| Ukupno | 100 | 100 |

*Skraćeni izveštaj na osnovu
 Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

**TABELA 2: STRUKTURA PRIVREDNIH DRUŠTAVA PREMA PRETEŽNOJ
 DELATNOSTI I POLU LICA KOJE JE GLAVNI ZASTUPNIK I OSNIVAČ**

| GRANA DELATNOSTI | PREDUZETNICI | PREDUZETNICE |
|------------------------------------|--------------|--------------|
| Poljoprivreda, šumarstvo, ribolov | 2,9 | 2,5 |
| Industrija i energetika | 19,8 | 18,7 |
| Građevina | 8,7 | 4,5 |
| Trgovina | 39,4 | 40,6 |
| Saobraćaj i skladištenje | 6,2 | 4,5 |
| Ugostiteljstvo | 2,7 | 3,0 |
| IT i druge kvartarne usluge | 14,6 | 18,2 |
| Administrativne i socijalne usluge | 3,6 | 5,3 |
| Ostale klasične usluge | 1,7 | 2,6 |
| Ostalo | 0,3 | 0,2 |
| Ukupno | 100 | 100 |

TABELA 3: STRUKTURA RADNJI PREMA REGIONU I POLU OSNIVAČA

| REGION | PREDUZETNICI | PREDUZETNICE |
|---------------------------|--------------|--------------|
| Beograd | 25,4 | 25,9 |
| Vojvodina | 25,7 | 26,9 |
| Šumadija i Zapadna Srbija | 29,3 | 28,6 |
| Istočna i Južna Srbija | 19,6 | 18,6 |
| Ukupno | 100 | 100 |

*Skraćeni izveštaj na osnovu
Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

TABELA 4: STRUKTURA PRIVREDNIH DRUŠTAVA PREMA REGIONU I POLU LICA KOJE JE GLAVNI ZASTUPNIK I OSNIVAČ

| REGION | PREDUZETNICI | PREDUZETNICE |
|---------------------------|--------------|--------------|
| Beograd | 40,8 | 46,0 |
| Vojvodina | 25,0 | 23,9 |
| Šumadija i Zapadna Srbija | 21,5 | 18,1 |
| Istočna i Južna Srbija | 12,7 | 12,0 |
| Ukupno | 100 | 100 |

INDIKATORI POSLOVANJA

Ovi indikatori se ne mogu lako pratiti na osnovu jedinstvene baze za sada i bilo bi potrebno ili prikupljati podatke iz različitih izvora, ili formirati jedinstvenu bazu poslovne statistike, kakvu preporučuju OECD i Eurostat, koja bi zapravo objedinila ove različite podatke o radnjama i privrednim društvima, na mikronivou (vezujući ih za konkretne radnje i privredna društva).

*Skraćeni izvještaj na osnovu
Polazne studije o preduzetništvu žena u Srbiji*

ZA NAVEDENE INDIKATORE POTREBNO JE TRAŽITI PODATKE IZ RZS NA UPIT

| INDIKATOR | DOSTUPNOST INDIKATORA | IZVOR |
|--|---|-------|
| 1. Udeo zaposlenih u radnjama u ukupnom broju zaposlenih – ukupno i razvrstano prema polu preduzetnika, sektoru delatnosti i polu preduzetnika, regionu i polu preduzetnika, tipu naselja i polu preduzetnika, strukturi zaposlenih prema polu i prema polu preduzetnika | Dostupno | ARS |
| 2. Udeo zaposlenih u privrednim društvima u ukupnoj zaposlenosti – ukupno i razvrstano prema polu osoba koje su glavni zastupnici i (su)osnivači, prema sektoru delatnosti i polu zastupnika i (su)osnivača, prema regionu i polu zastupnika i (su)osnivača, prema tipu naselja i polu zastupnika i (su)osnivača, prema strukturi zaposlenih prema polu i prema polu zastupnika i (su)osnivača | Nije dostupno u potpunosti prema definiciji | ARS |
| 3. Preduzeća prema veličini i polu preduzetnika, veličini, regionu i polu preduzetnika, veličini, tipu naselja i polu preduzetnika, veličini, sektoru i polu preduzetnika | Nije dostupno u potpunosti prema definiciji | ARS |
| 4. Promet koji su ostvarila privredna društva i preduzetnici u referentnoj godini prema polu preduzetnika, i dalje razvrstano prema sektoru i polu preduzetnika, prema regionu i polu preduzetnika, prema tipu naselja i polu preduzetnika, prema veličini preduzeća i polu preduzetnika. | Nije dostupno prema polu preduzetnika | SBS |
| 5. Dodata vrednost koju su ostvarila privredna društva i preduzetnici u referentnoj godini prema polu preduzetnika, i dalje razvrstano prema sektoru i polu preduzetnika, prema regionu i polu preduzetnika, prema tipu naselja i polu preduzetnika, prema veličini preduzeća i polu preduzetnika | Nije dostupno prema polu preduzetnika | SBS |
| 6. Bruto poslovni višak preduzeća prema polu preduzetnika i dalje razvrstano prema sektoru delatnosti i polu preduzetnika, prema regionu i polu preduzetnika, prema tipu naselja i polu preduzetnika, prema veličini preduzeća i polu preduzetnika | Nije dostupno prema polu preduzetnika | SBS |
| 7. Produktivnost rada prema polu preduzetnika i dalje razvrstano prema sektoru delatnosti i polu preduzetnika, prema regionu i polu preduzetnika, prema tipu naselja i preduzetnika, prema veličini preduzeća i polu preduzetnika | Nije dostupno prema polu preduzetnika | SBS |
| 8. Indikatori inovativnosti (povećanje asortimana, prodor na nova tržišta i porast udela na tržištu, poboljšanje kvaliteta, povećanje fleksibilnosti, porast proizvodnih kapaciteta, smanjenje troškova radne snage po jedinici proizvoda, smanjenje troškova materijala i energije po jedinici proizvoda, smanjenje štetnog uticaja na okolinu, povećana dodata vrednost, zadovoljenje zakonskih regulativa i standarda) prema polu preduzetnika, prema regionu i polu preduzetnika, prema veličini i polu preduzetnika, prema tipu naselja i polu preduzetnika | Nije dostupno prema polu preduzetnika | RZS |

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

334.722-055.2(497.11)

БАБОВИЋ, Марија, 1963-

Ka kvalitetnom praćenju preduzetništva
žena u Srbiji : skraćeni izveštaj na osnovu
polazne studije o preduzetništvu žena u
Srbiji / Marija Babović. - Beograd : Program
Ujedinjenih nacija za razvoj, 2012 (Beograd :
DMD). - 23 str. ; 26 cm

"...u okviru projekta 'Unapređenje ekonomskih
i socijalnih prava žena u Srbiji i u Crnoj
Gori'..." --> kolofon. - Tiraž 500.

ISBN 978-86-7728-192-2

а) Предузетништво - Жене - Србија
COBISS.SR-ID 192848908